

שני שלישי

ר' שלמה טייטלבוים

מובא בשו"ע (יא, יד): "אין שיעור לכריכות רק שיהיו כל הכרוך והקשרים רוחב ארבעה גודלים והענף שמונה גודלים. הג"ה – ואם האריך הציצית יראה ששלישתו יהיה גדיל וב' חלקים ענף". ורבים לא מדקדקים בכך – לא זו בלבד שאין מאריכים הגדיל (הכרוך והקשור שבציצית) שיהיה שלישי כל אורך הציצית – שיש צד בהלכה להקל – אלא אפילו שיהיה הגדיל ד' גודלין לא מקפידים. לכן ראיתי לנכון לבאר הוסגיא.

איתא במנחות (לט, א): "רב חייא בריה דרב נתן מתני הכי אמר רב הונא אמר רב ששת אמר רב ירמיה בר אבא אמר רב תכלת שכרך רובה כשרה ואפילו לא כרך בה אלא חוליא אחת כשרה ונויי תכלת שלישי גדיל ושני שלישי ענף [הוא החוטים הנפרדים שבציצית]. ופירש"י, "תכלת – זהו שם כל הציצית. שכרך רובה – שעשה שני שלישי גדיל ושלישי ענף כשרה, ואע"ג דמצותה שלישי גדיל ושני שלישי ענף כדאמרין לקמן. אלא חוליא אחת – הקפה ג' פעמים. ונויי תכלת- עיקר מצות ציצית שלישי גדיל ושני שלישי ענף."

ועוד איתא שם (מא, ב): "ת"ר כמה חוטין הוא נותן ב"ש אומרים ד' וב"ה אומרים ג' וכמה תהא משולשת ב"ש אומרים ד' וב"ה אומרים ג' וכו' אמר רב פפא הלכתא ד' בתוך שלש משולשת ארבע ורמינהו וכו' וכבר עלו זקני ב"ש וזקני ב"ה לעליית יוחנן בן בתירא ואמרו ציצית אין לה שיעור וכו' מאי לאו אין לה שיעור כלל לא אין לה שיעור למעלה אבל יש לה שיעור למטה." ופירש"י, "ארבעה – חוטין נתן בחור הטלית וכופלן לשמנה. משולשת – תלויה הענף [לבד] מן הגדיל. ארבע – אצבעות. אין לה שיעור למעלה – דכמה דבעי ליהוי ארוך. ויש לה שיעור למטה – דמשולשת ד' בעינן אבל בציר מהכי לא וכו'." יוצא שלשיטת רש"י צריך הענף להיות ד' אצבעות [אגודלין], וכיון שעיקר מצות ציצית שלישי גדיל ושני שלישי ענף, נמצא שיש לו לגדיל להיות ב' אצבעות – סך הכל ו' אצבעות.

ולתוס' יש שיטה אחרת בביאור הלכה זו (וכלשונם בבכורות לט, א, ד"ה כמה): "כמה תהא משולשת – כמה יהא בה מגדיל לבד הענף שאינו גדיל, וקאמרי בית שמאי ד' אצבעות. והשתא הידור ציצית דהוי שלישי גדיל ושני שלישי ענף, הוי גדיל ארבע אצבעות וענף ח' אצבעות – ב' אצבעות בין הכל וכו'." וכן פירש רבינו גרשום מ"ה (שם בבכורות), "וכמה תהא משולשת – כלומר כמה ארך יהא הגדיל. בש"א ד' אצבעות – ולהכי קאמר כמה תהא משולשת, דגדיל הוא שלישי מן הענף, והוי הענף ח' אצבעות, וכולו ג' טפחים שהן זרת וכו'."

אולם הרמב"ם בהלכותיו לא קים ליה לא כשיטה זו ולא כשיטה זו. וז"ל (פ"א מהל' ציצית, ה"ו): "ואורך החוטין השמונה, אין פחות מארבע אצבעות; ואם היו יתר על כן, אפילו אמה או שתיים – כשרות." פשוט שהרמב"ם מבין דברי הגמרא "משולשת ארבע" דקאי על כל אורך הציצית שמשולשת ממקום תליתו בבגד. וכן כתב הרא"ש (הל' ציצית, סי' יב): "ומשולשת הציצית ארבע אצבעות משמע שכל הציצית גדיל וענף אינו אלא ארבע אצבעות, אלא שאח"כ גם מביא שיטת רש"י ושיטת ר"ת (התוס') הנ"ל ופסק "והכי נהגינן [כר"ת] לעשות ציצית ב' אצבעות שלישי גדיל ארבע אצבעות ושני שלישי ענף שמנה אצבעות."

אבל לענין שלישי גדיל ושני שלישי ענף, קים ליה לרמב"ם כשאר הראשונים (שם, ה"ח): "ואם לא כרך עליה אלא חוליה אחת, כשרה; ואם כרך התכלת על רוב הציצית, כשרה. ונואי התכלת – שיהיו כל החוליות בשלישי החוטין המשולשין, ושני שלישיהן ענף." וזה כשיש תכלת. ואפילו כשהתכלת איננה פסק שם ה"ט: "העושה לבן בלא תכלת – לוקח אחד משמונת החוטין, וכורך אותו על שאר החוטין עד שלישי, ומניח שני שלישיהן ענף וכו'. כללו של דבר – יתכוון להיות הכרוך שלישי, והענף שני שלישי. ויש מי שאינו מדקדק בדבר זה בלבן; ואם כרך הלבן על רוב החוטין, או שלא כרך אלא חוליה אחת – כשרה."

(ומ"ש הרמב"ם בהל' ט', "ויש מי שאינו מדקדק בדבר זה בלבן," מסביר הכסף משנה: "משום דמשמע ליה דדבר זה לא אמרו אלא בתכלת ודייק לישנא דקתני ונויי תכלת שלישי גדיל וב' שלישי ענף דמשמע דבזמן דאיכא תכלת דוקא הוא שמדקדק בכך. ומי שמדקדק בכך סובר דתכלת דנקט לאו דוקא אלא עיקר מצוה נקט והוא הדין להיכא דליכא תכלת דלבן במקום תכלת קאי." וכמעט באותו לשון כתב ג"כ בב"י סי' יא.)

והטור בסי' י"א כתב: "ובעל העיטור כתב דהאידינא אין צריך לדקדק בכריכה ואפילו אם כרך רובה או לא כרך בה אלא חוליא אחת כשרה אלא עיקר מצותה שיכרוך עד ש... יהיה כל הכרוך רוחב טפח והשאר שני טפחים," דהיינו שיהיה שלישי גדיל ושני שלישי ענף – ודלא כיש מי שאינו מדקדק ברמב"ם אלא כמו שסתם. ועל זה כתב הרמ"א בדרכי משה, "וכן כתב הרמב"ם פ"א וכורך

אותו על שאר החוטים עד שלישי ומניח שתי שלישתן ענף עכ"ל ולכן נראה דאם הוסיף על אורך שתיים עשרה אצבעות צריך ג"כ לכוין שיהא השליש גדיל כדברי הרמב"ם. וכן נפסק ההלכה בשו"ע (שם): "אין שיעור לכריכות רק שיהיו כל הכרוך והקשרים רוחב ארבעה גודלים והענף שמונה גודלים. הג"ה – ואם האריך הציצית יראה ששלישתו יהיה גדיל וב' חלקים ענף"; דהיינו לפי אורך הענף כן יאריך הגדיל.

ועל דברי הרמ"א האלו כתב החזון איש (ס' ג, י): "לא נמצא דין זה {להאריך הגדיל לפי הענף} והנה מלשון הר"מ פ"א הל' ח' שכתב {ונואי התכלת} שיהיו כל החוליות בשליש {החוטין המשולשלין} כו' מבואר שבא לא להזהיר שאם הרבה בחוליות יצומצמו כולן בשליש העליון ולא יצאו מקצתן חוץ לשליש ואילו לא הוסיף רבינו תיבת כל ולא יאמר בשליש אלא שלישי והיה אומר {שיהיו} החוליות שלישי {החוטין המשולשלין} כו', היה אפשר להכיל ב' אזהרות שלא יחזיקו יותר ושללא יחזיקו פחות {משליש}, ושמעינן {מדלא כתב כן} דאם הענף יותר מב' שלישים לית לן בה אלא האזהרה שלא יהא הענף פחות מב' שלישים {היינו שההקפדה בשליש גדיל הינו שלא יהיה יותר על זה, אבל בפחות מזה לית לן בה – ואפילו האריך בהענף}, וצ"ל דהא דסיימו בגמ' ל"ט א' ונוי תכלת שלישי גדיל כו' {דמשמע שלישי דוקא} שב אהא דאמר דכרך רובה כשרה ואמר דנוי' לא סגי בענף רובה אלא לא פחות מב' שלישים, אבל במה שאמר לא כרך בה אלא חוליא אחת כשרה לא סיים כלום {שלא נאמר שלישי גדיל לאפוקי מכרך חוליא אחת אלא לאפוקי מכך רובה} אלא סמך על הידוע דצריך ז' חוליות {ומשום זה לא מספיק הלכה למעשה חוליא אחת} {ובגמ' הקדים דין כרך רובה והר"מ סיים בכרך רובה כדי שיובן ונוי תכלת כו' שזה קאי נגד זה שהכשיר כרך רובה] ומיהו לפר"ת דמשלשן ד' היינו גדיל שמעינן דנוי' בד' גדיל וכן פי' דלרש"י צריך ב' גדיל, ומ"מ י"ל דמודים רבותינו דאפשר להוסיף על ענף יותר מב' שלישים {ואעפ"י שהגדיל צריך להיות ד' אצבעות לפר"ת, או ב' אצבעות לפרש"י} והאזהרה שלא להפחית {בענף מלהיות שני שלישי אורך הציצית}, וצריך לפרש לשון הרמ"א ג"כ {ואם האריך הציצית יראה ששלישתו יהיה גדיל וב' חלקים ענף} {שם האריך {בגדיל} ויש ח' גודלין בענף בפחות מב' שלישים {וכגון שהאריך הגדיל עד ה' אצבעות והענף נשאר ח' מ"מ בעינן בענף ב' שלישים} {ויש לתקנם}, ובזה ניחא דלא קבעו חכמים שיעורן במשהו {שצריך להיות בדיוק שלישי} דענף פחות משהו או יותר משהו מפסיד הנוי, ואחרי שהדבר לקבוע לפי דעתם {כי שיעור הציצית מדרבנן לפי הראשונים}, אין ראוי לרבו בדבר המכביד {שיצטרך לדייק כולי האי שיהיה בדיוק שלישי ענף}, [עי' תוס' עירובין כ"ג א' ד"ה ובלבד] אבל אריכת הענף אינו מפסיד יאריך הענף ויהיה מקיים הנוי."

כפי מה שהערנו כבר באמצע דבריו, ברור שהחזון איש לא בא להקל בשיעור הגדיל מלהיות ד' אצבעות לפר"ת, וכמו דאנן קי"ל להלכה (אם לא בשעת הדחק), כי בגמרא כבר אמרו "יש לה שיעור למטה" והוא "משולשת ארבע" שלפי התוס' קאי אגדיל – לכן א"א בפחות מד' אצבעות גדיל. אלא החזו"א בא לומר שאפשר להוסיף על הענף יותר מב' שלישים – וזה עיקר חידושו להלכה. אולם, להרמב"ם שלפירושו בגמרא לא נאמר שיעור מינימלי לא על הגדיל ולא על הענף בפני עצמם אלא על כל אורך הציצית – י"ל שאפשר להפחית באורך הגדיל אפילו משליש ד' אצבעות

(אלא קצת קשה דיוק החזו"א שלשון הרמב"ם מזה שכתב, "שיהיו כל החוליות בשליש החוטין המשולשלין," כי כבר הזכרנו לעיל לשונו בהמשך: "כללו של דבר – יתכוון להיות הכרוך שלישי, והענף שני שלישי" – מדויק בלשונו שגם הוא מקפיד שיהיה הגדיל שלישי מלא מהציצית. וכן מה שרצה לתרץ דברי הרמ"א לשיטתו, הנה בדרכי משה כתב הרמ"א, "וכן כתב הרמב"ם פ"א וכורך אותו על שאר החוטים עד שלישי ומניח שתי שלישתן ענף עכ"ל ולכן נראה דאם הוסיף על אורך שתיים עשרה אצבעות צריך ג"כ לכוין שיהא השליש גדיל כדברי הרמב"ם. וא"כ מוכרח שהרמ"א לא סבר ליה כחזו"א. ואולי תירץ דיבוריה כדי שלא יהא דבריו סותרים לשון השו"ע והרמ"א שנתקבל על כלל ישראל.)

גם דעת המהרש"ל באותה שיטה של החזו"א, ואלו דבריו בביאורו על הסמ"ג שכתב (במ"ע, כו) "עשה אורך הציצית יתר על זה השיעור אפילו אמה אחת או ב' כשר" – "וזהו 'אין לה שיעור למעלה' דקאמר לעיל, ואיפשר דקמ"ל נמי אף שהגדיל שהוא ד' אצבעות צריך שיהא שלישי מן הציצית וא"כ הציצית הו' ח' אצבעות, מ"מ יכול לעשות הציצית אפילו אמה אף שהגדיל הוא רק ד' אצבעות וא"כ לא יהיה הגדיל שלישי מהציצית אין קפיידא רק שלא יהא פחות, ודוק." והמ"ב מראה למקומו בס"ק ט"ט על דברי הרמ"א.

ואם תשאל אם צריך הגדיל להיות ד' אצבעות, על מה נאמר בגמרא "ואפילו לא כרך בה אלא חוליא אחת כשרה", והלא חוליא אחת ודאי פחות מד' אצבעות? על זה כתב החיי אדם (כלל יא, יט): "מן התורה אין שיעור כמה יהיה כל אחד [הגדיל והענף] אלא אפילו ... [לא כרך אלא חוליא א'] כשר ועל זה יש לסמוך כשאין לו פנאי לעשות כתיקונו ומותר לצאת בו בשבת ולברך אבל מדרבנן צריך לעשות שלישי גדיל וב' שלישים פתיל וכיון שהאורך י"ב גודלין יעשה ד' גודלין גדיל שהם הכריכות ושאר ח' גודלין חוטין נפרדים שכך הוא נוי ציצית ואם כרך רובה כשר אבל כרך

כולה פסול". ובמשנה ברורה (יא, ס"ק סו) מוסיף על דבריו, "וע"כ אם עשה חוליא אחת בע"ש עם חשיכה צריך להשלים תיכף אחר השבת דאל"ה הוא עובר על דברי חכמים ויש שנכשלין בזה". וכל זה מוכרח מהגמרא, כי הלשון "ואפילו וכו' כשרה" משמע בדיעבד, אבל לכתחילה – לא; ומה שיין לומר בדיעבד במה שעומד לפניו להוסיף עליו כבתחילה, והאם תמיד נאמר אחרי שכך חוליא אחת שבדיעבד כשרה כמו שהוא ולא צריך להוסיף עוד? אלא ודאי שהכוונה כאן "כשרה" היינו בשעת הדחק שאי-אפשר עכשו להוסיף, ומתי שיתאפשר לו חייב להוסיף. (אולם, לפי"ז אפשר לומר שאם הוסיף על הגדיל יותר משליש, לכאורה זה כן נקרא בדיעבד, כי צריך לפתוח מה שקשר, וא"כ מותר לו להשאירו כך.)

ומ"ש החזו"א איך יתכן שחז"ל יתקנו שלישי וב' שלישים בדיוק, י"ל עפ"י מ"ש גיסו הגרי"ק זצ"ל בס' שיעורין של תורה: "[על דברי רגמ"ה הנ"ל 'גדיל הוא שלישי מן הענף, והוי הענף ח' אצבעות, וכולו ג' טפחים שהן זרת', שהזרת י"ב גודלין ולא י"ב אמצעיים] וע"ד הקושיא העצומה דהא הקשרים ממעטים אורך החוטין וא"כ בתר שיעשה גדיל ד' גודלין לא ישאר ח' גודלין לענף כדין שני שלישי ענף, מוכרח לומר לדעתם ז"ל דדין שני שלישי ענף אינו לעיכובא רק למצוה בעלמא וכדאמרי' במנחות דל"ט תכלת שכך רובה כשרה ואפילו לא כך בה אלא חוליא אחת כשרה ונוי תכלת שלישי גדיל וכו' וכיון שאינו אלא משום נוי אין מדקדקין בשיעורה בצמצום וכל שהוא בערך כמו שני שלישי ענף לפי מראית העין כבר איכא בזה נוי דענין נוי הוא במה שנראה לעינים." היינו שהצורך באורך י"ב אצבעות אינו מעיקר שיעור מצות ציצית, אלא משום שיש צורך שהענף יהיה כפליים מהגדיל לנוי, ולכן מספיק שיראה כך ולא שצריך להיות כך במדויק. וכן י"ל על קושית החזו"א שאם האריך על אורך הציצית אין צורך שיאריך הענף שיהיה בדיוק שלישי, אלא מספיק שיהיה בערך ונראה כשליש. (אולם מדברי הגרי"ק אין להסיק מסקנות למעשה לקצר בציצית, שדבריו שם לתרץ קושיא על שיטה א' בשיעור זרת, ולא כתב דבריו שם להלכה.)

ואגב נביא ממקור א' שמשמע משם שיש מקום להקל בפחות מד' אצבעות, והוא מס' ארחות רבינו בעל "הקהלות יעקב" על הנהגות הגרי"ק זצ"ל (ח"ג, עמ' קפח): "ועוד אמר מו"ר שאפשר הא דבעינן לכתחלה שיעור כל חוליא שיעור אגודל ביחד ארבע אגודלים (10 ס"מ) זה הי' בימיהם שחוט הציציות היו עבים אבל בזמננו שהחוטים דקים די לכתחלה בפחות משיעור אגודל לכל חוליא ואדרבה בגלל דקותם ההידור שיהיו החוטים יותר מקורבים ולא מרוחקים שאין זה נוי והידור לציצית, והחוליא הראשונות שכריכותיהן פחות יעשה קצת ריוח בין כריכה לכריכה כדי שגודלם יהיה כגודל החוליות האחרונות." אלא שיש להקשות על דבריו שמנין הכריכות הם רק מנהג (ובפרט כשיש לבן לבד), ושיעור ד' אצבעות נאמר כהלכה בשיעורין וחיוב, ומנין להקל בשיעור משום מנין הכריכות שיצטרך להרחיק בין כריכה לכריכה – הלא עדיף להרבות בכריכות בקירוב עד שישלים השיעור? מ"מ גם שם דבריו נאמרו בלשון אפשר, ולא להלכה, ולא נאמר שם שכך הוא התנהג, והם דברים שנאמרו על פה ולא נדע באיזה מקום ואופן נאמרו, לכן א"א לסמוך על זה להקל.

לפי"ז נראה להלכה:

- א. צריך שיהא הגדיל ד' אצבעות לפחות.
- ב. אם האריך על הציצית יותר מ"ב אצבעות: 1. לדעת הרמ"א צריך להוסיף על הגדיל עד שיהיה שלישי מהציצית, ואפשר שאינו צריך להיות שלישי במדויק אלא לפי מראית העין; 2. לדעת המהרש"ל והחזו"א אין צורך להוסיף בגדיל יותר מד' אצבעותיו. ואם נבוא לא להכריע אלא לתת עצה למעשה, נראה שעדיף להוסיף בגדיל עד שלישי, שבלי זה יש חסרון להרמ"א, ולמהרש"ל וחזו"א אין יתרון שלא יוסיף עד שלישי.
- ג. אם הגדיל פחות מד' אצבעות, צריך להוסיף עליו עד ד' אצבעות.
- ד. אם בדיעבד עשה הגדיל יותר משליש, נלע"ד שאפשר לשאירו כך.